

Historiske noter

Historiske noter indeholder bidrag fra stud.mag. Steen Ove Christensen (S. C.), arkivar Margit Mogensen (M. M.), stud.mag. Jens Rahbek Rasmussen (J. R. R.), cand.phil. Jørgen Dieckmann Rasmussen (J. D. R.) og redaktøren (usigneret).

Vejledning i arkivheuristik hedder et hæfte, som Rigsarkivets 2. afd. publicerede i 1976. Hæftet kan ikke købes, men det siges i forordet, at kopiering – helt eller delvist – er tilladt, og jeg tænker mig, at man ved henvendelse på afdelingen kan få et eksemplar – eventuelt til at kopiere efter.

Det er et prisværdigt initiativ, man har taget. Vejledningen er en håndsrækning til de brugere af Rigsarkivets nyere dele, der har brug for at vide, ikke blot *hvad* arkiverne rummer, men også *hvordan* man finder frem til de sager, man skal benytte. Det kan jo ikke nægtes, at den traditionelle registratur af typen »Ekspeditionsprotokoller 1796–1814 . . . 7 bind« for slet ikke at tale om »Journalsager 1841–50 . . . 67 pk.« dels bliver helt uoverskuelig op imod vor tid, dels ikke rummer megen vejledning for arkivbrugeren. Vejledningen redegør for de »eksterne hjælpemidler«, som benytteren kan sætte sig ind i før arkivbesøget eller evt. på læsesalen, derefter for de »interne«, som den arkivskabende institution har tilvejebragt og som altså normalt findes i forbindelse med det arkiv, man ønsker at benytte. En meget nyttig oversigt gives dernæst i »Journalssystemer«, således at man kan gøre sig begrundende forestillinger om strukturen i de forskellige ministeriers og styrelser arkiver og endelig introduceres de »arkivskabte hjælpemidler«.

Helt fortræffelig er ideen med en række heuristiske eksempler, der rejser en række helt konkrete, til dels som det nævnes »ægte«, spørgsmål til arkiverne og så viser, hvordan man går frem i søgningen. Meget pædagogisk og illustrativt dækker spørgsmålene en bred emnekreds, og der lægges ikke skjul på, at »systemerne« undertiden svigter, f.eks. ved delikate sager, ligesom man undertiden må konstatere, at arkiverne intet giver til belysning af et bestemt forhold.

Rigsarkivets sikringsfotografering af arkivalier er et projekt, der primært sigter på bevaring af centrale kilder for eftertiden, men som almindeligvis også får betydning for arkivbenytteren af idag, ikke mindst derved, at sikringsfotograferingen som regel munder ud i udarbejdelse (og mangfoldiggørelse) af trykte registraturer over de pågældende arkivfonds.

Rigsarkivets filmfortegnelse nr. 2 over *Partikulærkammeret og de kgl. slotte og haver – 1848 (de reviderede regnskaber)* er et tydeligt eksempel herpå. Partikulærkammeret (kongens regnskabskontor, hvor der bl.a. kan findes oplysninger om kongens udgifter til klæder og andet personligt

udstyr, til bygninger, møbler, gager og pensioner, nådesgaver, tilskud til erhvervslivet, til kunst etc.) er et arkivfond, mens regnskaberne for de kgl. slotte og haver udgør en del af det store arkivfond bestående af reviderede regnskaber. De er samlet i en registratur af hensyn til slægtskab i emne. I begge tilfælde gælder at der ikke tidligere har foreligget egentlige trykte registraturer. Da der er tale om en total fotografering, kommer filmfortegnelsen til at fremstå som en fuldstændig registratur. Filmfortegnelsen indeholder i indledningen en oversigt over Partikulærkammerets historie, der skulle lette benytteren i at finde en indgang til kammerets arkiv og det forvirrende net af underordnede specialkasser.

Registraturen har ikke blot betydning for den, der selv kan aflægge Rigsarkivet besøg, hvis der skulle opstå behov for at skaffe oplysninger fra eller undersøge de pågældende arkivfonds. Også for folk med bopæl i provinsen har registraturen betydning. Ud fra den kan der bestilles film til udlån for brug på andre arkivers, bibliotekers og videnskabelige institutioners læsesale eller til køb for egen regning.

J. D. R.

Rigsarkivet har en meget omfattende samling af tegninger og kort. Der findes ikke nogen samlet fortegnelse herover bortset fra en duplikeret oversigt, udarbejdet i 1970. Den væsentligste del af kort- og tegningssamlingen er registreret på sedler. Over enkelte samlinger er der udarbejdet specialregistraturer.

Statens civile bygningsadministration. Tegningssamlingen 1738 – ca. 1917 er titlen på registratur ny serie nr. 12 i Rigsarkivets række af foreløbige arkivregistraturer. Den pågældende tegningssamling vedrører en række af vore kendteste offentlige bygninger (i København og omegn) og repræsenterer højdepunktet i dansk arkitekturtegning. Den ældste gruppe i samlingen udgøres af tegninger til Chr. 6.'s Christiansborg, mens hovedparten af tegninger stammer fra den første halvdel af det 19. årh. Hovedgrupperne er her tegningerne til det andet Christiansborg, Råd- og arresthuset i København, Metropolitanskolen, Vor Frue Kirke og Hørsholm kirke samt en række fyrstelige sarkofager.

Registraturen, der er en mangfoldiggørelse af Rigsarkivets kvitteringsdesignation fra afleveringen, indeholder foruden en kort oversigt over statens civile bygningsvæsenets indplacering i det offentlige administrationsapparat til forskellige tider, en omfattende registratur udarbejdet af Knud Millech. Heri findes der udførlige beskrivelser og til dels arkivlske og historiske undersøgelser af de enkelte tegninger.

J. D. R.

Landsarkivet for de sønderjyske landsdele i Åbenrå har i 1977 fortsat rækken af *Foreløbige arkivfortegnelser* med to bind *Private personarkiver*, dels de tre mindre arkiver efter rigsdagsmand Gustav Johannsen, dennes fader, lærer Burchard Fr. Johannsen, og svigersøn, folketingsmand [skolemand og historiker] Johan Ottosen og hustru Martha Ottosen, – og dels det omfattende arkiv efter rigsdagsmand H. P. Hanssen (Nørremølle) og hustru Helene Hanssen f. Iversen.

H. P. Hanssens efterkommere har vist stor imødekommethed overfor brug af dette arkiv, og i dag kan alle, der dokumenterer berettiget interesse i at benytte arkivet få adgangstilladelse; visse helt personlige sager er dog stadig undtaget tilladelsen. Anmodning om adgang til at benytte H. P. Hanssens arkiv rettes til landsarkivaren, der varetager forbindelsen med familien.

S. C.

Det forsømte århundrede er vel, set fra historikernes synsvinkel, næppe så forsømt mere efter de sidste årtiers indsats, men det er sikkert korrekt, som *Bjarne Stoklund* skriver det i den første artikel i *Arv og Eje 1976*, at 1800-tallet – og særlig dettes anden halvdel – ikke rigtig har haft museernes og etnologernes interesse. Da det folkemindebevarende arbejde kom frem sidst på 1800-tallet, var det hovedsagelig indrettet på at sikre de efterladenskaber – materielle som immaterielle – der endnu eksisterede fra det »gamle« tidsrum. Egentlig er titlen ikke helt heldig, for det årbogen beskæftiger sig med, er snarest tiden fra ca. 1850 og frem til ca. 1920 – Den forsømte epoke var vel en rigtigere betegnelse. Men til indholdet. *Stoklund* tegner i raske træk hovedlinierne i samfundets, særlig landbosamfundets, forandring fra midten af århundredet og frem. *Else-Marie Boyhus* giver en karakteristik af industri-bonden, den landmand, der arbejder med redskaber og maskiner af industriel tilvirkning og for hvis produktion, der skabes industri til videre forarbejdning og forædling. *Margaretha Balle-Petersen* behandler foreningslivet, der dækkende snart sagt alle former fra foreningstyre til afholdsløgen slår igennem i landbosamfundet i den ovenafgrænsede periode. Her skal man nok erindre sig, at byerne havde en gammel foreningstradition, der kunne leve videre og omdannes, mens landsbyernes traditionelle »fællesliv« var opløst som konsekvens af landboreformerne. Der sættes idag meget ind på at registrere, hvad vi ved om foreningslivet netop fra ca. 1850 og frem. Hvordan så det ud forinden – har vi et slip, eller fandt samvirket om løsning af opgaver, de være sig sociale eller kontant økonomiske, blot andre former? *Poul Balle-Petersen* tegner et portræt af stationsbyen – epokens særlige bidrag til dansk bebyggelseshistorie! Her noterer man, at han især har koncentreret sig om de stationsbyer, der nåede »købstadslignende« tilstande som Grindsted, Haslev og Vejen. Imidlertid havde også stationsbyen sin mellem- og underklasse – de bydannelser, der måske lige eller ikke nåede de 500 indbyggere, som dannede grænsen for »bymæssige bebyggelser«. Her var der ofte tale om bysamfund, der ikke i størrelse adskilte sig fra de allerede eksisterende, men naturligvis havde særlige funktioner. Aage Aagesen har i sin disputats om jernbanerne fra

1948 også eksempler på de små stationsbyer. *Ulla Thyrring* beretter ud fra Herning museum om maskiner på museum, se også Folk og kultur 1974, mens *Birte Friis* skildrer det urbaniserede bondehjem – hvad kom der ind istedetfor de ting, der netop gik hen og blev museums-genstande. Endelig slutter *Aase Faye* af med en kort præsentation af støbejernet – modematerialet fra 1800-tallets midte.

Det er stadig landbosamfundet, der står i centrum i årbogen. Mon det er fordi, denne side af samfundet fortsat opfattes som det mest oplagte felt for museal virksomhed? Eller er det blot naturligt, fordi der nu engang foregår en række undersøgelser og foreligger en vis forskningstradition her. Under alle omstændigheder er der med *Det forsømte århundrede* kastet nogle linier ud, som museerne i deres arbejde kan knytte an til. Og »vore bedsteførelses tid« er jo populær – selvom det efterhånden kniber med ihvertfald for de lidt yngre at få far- og morforældre til at række tilbage til perioden.

1977-årgangen af *ICO, Den iconographiske Post*, rummer adskilligt andet end artikler om kalkmalerier. Søren Nancke-Kroghs distigste artikel i *ICO 1976/3* med en fortolkning af de spredte skulptur-kvadere ved Tømmerby kirke i Thy har afødt en lang række andre bidrag, hvor man kan nævne forfattere som Erik Moltke, Erling Rump, Torkild Hinrichsen, og Nancke-Krogh selv med en afsluttende artikel. Det vil være urimeligt at omtale diskussionen i detaljer, men det kan dog afsløres, at Torkild Hinrichsens artikel er et produkt af et disputatsarbejde ved Hamburgs Universitet: *Corpus der »romanischen« Grabsteine Dänemarks. Landesaufnahme sowie Studien zu den Grabsteinen, den Gräbern, der Grabsitte und der Bestattungsliturgie, der forventes at udkomme i 1978.*

Danske kalkmalerier er først og fremmest behandlet af Dorte Falcon Møller i en artikel om kompositionen af dekorationen i Helligtrekongers kapel i Roskilde domkirke, og af Lise Gotfredsen i en sammenstilling mellem malerierne i Ørbæk kirke på Fyn og schizofren kunst. Den er tankevækkende og original.

S. C.

C. F. Bricka hører ikke til i første række af den moderne historieforsknings pionerer. Han havde ikke en Erslevs, en Fridericias, en A. D. Jørgensens eller for den sags skyld en Johs. Steenstrups format, men han hørte alligevel til den kreds af unge og yngre historikere, der fra midt i 1870'erne markerede sig som den nye generation. I sin litterære dagbog, som han førte 1873–78 (Ny kgl. saml. 2997 4', planlagt til udgivelse ved redaktøren af dette tidsskrift), har Bricka tegnet væsentlige træk af historikermiljøet på dette tidspunkt og ikke mindst den afstand, der var mellem de unge og yngre og så fagets ældre. En afstand, der var medvirkende til at de måtte finde sammen, etablere deres egne institutioner og skabe deres egne normer for historisk virksomhed på trods af indbyrdes forskelligheder. Var f.eks. Fridericia yderst radikal, så var ihvertfald Bricka det bestændes mand.

Men Bricka blev med sin flid og pålidelighed gennembruddets »sekretær«. 1878–97 redigerede han *Historisk Tidsskrift* og hans talrige, ofte omfattende anmeldelser, ligger meget stof til belysning af, hvad gennembrudsmændene stod for. Og han påtog sig 1884 at redigere *Dansk biografisk leksikon*, der udkom 1887–1905, de sidste bind efter hans død, men forberedt af ham. Det er denne indsats, der er udgangspunktet for *Svend Cedergren Bech: Biografisk Leksikon – lidt af forhistorien, Personalhistorisk tidsskrift 1977 s. 243–55*. Fødslen var ikke uden komplikationer, og bl.a. spillede helt kontante økonomiske forhold stærkt ind, da Bricka skulle påtage sig opgaven. I det hele taget er det karakteristisk, at indtægterne ved litterært arbejde på dette tidspunkt virkelig var afgørende for økonomien for de mænd, der sad på de mere underordnede poster på bibliotek eller arkiv. Men »Bricka« blev fuldført – i fejl som i fortrin præget af sin redaktør, hvis styrke var 16. og 17. århundrede og hvis almindelige horisont fortrinsvis begrænsede sig til bogernes verden. Der er forsvundet mange biskopper, skrivende præster, perifere lensmænd siden Brickas 1. udgave. Enkelte vil måske vende tilbage i den under forberedelse værende 3. udgave, men også ved denne udgaves tilblivelse opleves det stadig tilbagevendende problem, at få det praktiske livs folk med i en rimelig afbalancering af politikens, litteraturens og videnskabens repræsentanter.

Nationalmuseet har udsendt sin vejledning til *Laugssamlingen* i et nyt oplag, med indledning om laugsvæsenet af *Poul Strømstad: Fra laugstiden* (1976). Indledningen er disponeret i kapitler efter laugsvæsenets mange rekvisiter: Velkomsten, Skafferstokken, Laugsladen, Herbergsskillet osv., og Strømstad fortæller kyndigt om laugenes historie i Danmark med deres udviklede skikke og gode sociale forpligtelser. Men det er lidt svært, at vejledningen er illustreret med tegninger. Det er jo nok økonomien, der spiller ind; illustrationerne, Mads Stages tegninger, er for de flestes vedkommende lånt fra »Arbejdsgiveren«. De kan ikke træde i stedet for det gode fotografi, – på det område må læseren nøjes med bogens omslag, der samler eksempler på de fire ovennævnte laugsrekvisiter i et farvestrålende tableau.

S. C.

Bondeselvejet under den tidlige enevælde er emnet for den i England bosatte danske historiker Thomas Muncks artikel i *Scand. Ec. Hist. Rev.*, vol. xxv, pp. 37–61, *The Economic and Social Position of Peasant Freeholders in Late Seventeenth-Century Denmark*. Fortrinsvis på grundlag af retskilder belyser Thomas Munck i dette bidrag bondeselvejernes vanskelige vilkår. Det voldte samtiden vanskeligheder at bestemme omfanget og indholdet af bondeselvejendom, og et århundrede senere måtte juristen Henrik Stampe indrømme, at problemerne omkring selvejendom var juridisk uigennemskuelige. Og det gør naturligvis ikke opgaven lettere for eftertidens forskere. Munck viser, hvorledes der kan sættes spørgsmålstegn ved Henrik Pedersens tal for antallet af selvejere. Og hans gennemgang af en lang række retssager, både fra

første instans og fra Højesteret viser, hvorledes de gamle selvejeres rettigheder blev trængt af godsjerne i stigende grad. Den store udlægning af krongods efter 1660 betød, at mange selvejere måtte gå til retten for at vinde anerkendelse af deres selvejerstatus og i det hele taget fornemmer man, at selvejerne repræsenterer en overlevet form, der vanskeligt lader sig forene med et samfund, der er bygget op med godset – herregård og fæstegårde – som grundlæggende enhed. Bemærkelsesværdig forekommer en række højesteretsafgørelser, der afspejler manglende evne eller vilje til at søge en løsning på problemerne omkring selvejernes situation.

Thomas Munck har tidligere publiceret *Vornedskabet under den tidlige enevælde*, *Historie*, XI, s. 289–308, og begge artikler bygger på materiale, der indgår i hans Ph. D. afhandling, som blev antaget ved University of East Anglia i efteråret 1977: *The Peasantry and the Early Absolute Monarchy in Denmark 1660–1708*, et arbejde, som forfatteren er igang med at omarbejde med henblik på udgivelse.

I 1976 var det 200 år siden billedhuggeren J. F. J. Saly døde. Det gav anledning til en stort anlagt udstilling i Københavns Bymuseum, hvor man ikke blot gav historien bag Saly's hovedværk i Danmark, rytterstatuen på Amalienborg slotsplads, men også kastede lys over andre af enevældens berømte ryttermonumenter i Europa. Naturligvis først og fremmest Frankrig. Det skal også straks siges, at udstillingen *Første & Hest* ledte beskueren og kataloglæseren på sporet af mange af de karakteristiske sider af enevældens idealer, som de kan aflæses i byplanlægning og monumentalkunsten.

Udstillingen var arrangeret af museumsinspektør *John Erichsen* i samarbejde med forskningsbibliotekar *Emma Salling*. De har begge ved tidligere lejligheder beskæftiget sig på tryk med Frederiksstadens og Amalienborgs historie, hvad udstillingskataloget i omfang og grundighed bærer klart præg af. Det mere end firs sider store, illustrerede katalog er vel disponeret og forsynet med litteraturliste, register og tildstavle. Enhver interesseret i emnet kan her fremtidigt hente konkret viden og inspiration til videre studier. Gennem de 127 katalognumre og den som oftest fyldige tekst hertil placeres Frederik V.-monumentet solidt i tid og rum, hvad ikke mindst de mange indlån fra beslægtede københavnske institutioner bidrager til. Vekselvirkningen mellem genstande, tegninger, fotos, skrifter og arkivalier ses også i kataloget, der er illustreret så det udmærket kan læses uafhængigt af den udstilling, det er udarbejdet til. Bl.a. giver indledningsartiklerne om kongepaladser og kongemonumenter i europæisk lys (*John Erichsen*) og den biografiske gennemgang af Saly's virke (*Emma Salling*) god oversigt over både danske og franske forhold i det 18. århundrede. Endvidere er der til hvert deleme på udstillingen i kataloget givet en indledende sammenfatning. På den måde skildres de danske og udenlandske forbilleder for Saly og ryttermonumentets bestillere, og afsnittet om selve monumentets langsommelige og brydsomme tilblivelseshistorie fortæller meget om kunstneren, teknikkerne og for den sags skyld også det hjemlige politiske klima inden for de mere end 20 år Saly arbejdede i Danmark. 1750'ernes

stolte byggelev og monumentglæde var i 1771, da monumentet blev officielt indviet, afløst af Struensee-tidens mere rationalistiske syn på magtdemonstrationen.

Frederik V sidder heldigvis stadig strunk på sin og Salsys fuldendte hest, hvad man vil glæde sig dobbelt over efter at have læst Bymuseets katalog.

M. M.

Mælk og akvavit – i 1760'erne kunne begge dele fås samme sted, hos Københavns mere end 300 brændeovnsbrændere. Affaldsprodukterne fra snapsefabrikationen var nemlig meget velegnet, eller snarere: kun egnet til koføde. Denne detalje er en af fabrikkerne i den mosaik, som Karen J. Friedmann – danskfødt, nu pensioneret amerikansk landbrugsøkonom – lægger i sin artikel »Food Marketing in Copenhagen 1250–1850« (*Agricultural History*, 50:2 (april 1976), s. 400–413). Hendes skitse er baseret på et udvalg af trykte kilder og sekundærlitteratur. Den rummer vel ingen nye oplysninger, og forf.s tydelige sympati for klassisk liberal økonomi står i vejen for en rimelig historisk forståelse af lavssystemets udvikling og funktion. Artiklen kan således ikke på nogen måde sammenlignes med fx. F. J. Fishers klassiske studie over Londons »food market« – her er der stadig en udfordring at tage op. Men det er bestemt værdifuldt, at dansk historie på denne måde præsenteres på et hovedsprog – det sker kun alt for sjældent!

J. R. R.

Københavnske forhold i 1700-tallets slutning skildres for to interessante emners vedkommende i *Historiske Meddelelser fra København 1977*. Sigurd Jensen skildrer i *En københavnsk postmesteravis fra det 18. årh.* en privat nyhedstjeneste, som grev Schack, Giesegaard, 1788–90 lod etablere med basis i det københavnske postkontor. Mod betaling lod han sig forsyne med nyheder fra København, udfærdiget med postmesterens billigelse og af medlemmer af hans hushold. Indholdet er forunderlig moderne med hofslander, kendte personers kønsliv og skiftende skandaler, selv om også tidens udenrigspolitiske begivenheder bliver omfattende belyst. John Christensen og Henrik Stevnsborg skildrer i *Politi og prostituerede i 1790'ernes København* omstændighederne omkring en razzia blandt de prostituerede i februar 1791. Det fremlagte materiale om de anholdte piger supplerer på udmærket vis Grete Hartmanns efterhånden klassiske »Boliger og bordeller«. Ligesom grev Schacks private avis kunne minde om visse af nutidens formiddagsblade, så var razzia'en 1791 udtryk for den også langt senere kendte holdning til prostitutionen. Den skulle bekæmpes – og man fik ram på nogle piger – men blev ikke til bunds fjernet, vel ud fra den også senere stiltiende accepterede opfattelse, at den ikke kunne afskaffes.

Valbys fortid behandles af K. E. Frandsen og Aa. H. Kamp i *Valby. Om bydelens historiske geografi, Geografisk orientering 1977 nr. 6 s. 192–99*. Ved matrikuleringen i 1682 optræder der et modificeret tovangsbrug, således som det

kendes fra flere landsbyer på Heden mellem København og Roskilde, men det er bemærkelsesværdigt, at ved udskiftningen 1781–83 var det almindelige trevangsbrug herskende. Frandsen og Kamp mener, at den særlige driftsform i 1682 – to vange samt to årligt besåede »rug-haver« – har været forholdsvis nyindført på opmålings-tidspunktet. Alt ialt tyder den lille undersøgelse i retning af, at marksystemet i Valby har undergået forandringer, måske indtil flere gange, fra senmiddelalderen til udskiftningen. Med den nære beliggenhed ved København, som fra andre kilder vides at have haft stærk indflydelse på landsbyens produktions- og socialstruktur, forekommer det sandsynligt at se de ændrede marksystemer som svar på ændrede afsætningsvilkår.

Nyt fra Lokalhistorisk arkiv er det lidt anonyme kaldenavn for et alsidigt lille tidsskrift, som siden 1977 er blevet udgivet af *Lokalhistorisk arkiv for Gentofte kommune* under redaktion af *Susanne Krogh Bender*. En fast rubrik: *Lokalhistorisk arkiv meddelelser* orienterer publikum om institutionens virke, og desuden bringer tidsskriftet bidrag til Gentofte, Vangedes og Ordrups topografi, arkæologi og person-historie. Ganske vægtige er således *Wettie Thannings erindringer* i hæfte 1 og 2, og Signe Prytz' minder: *Familien Prytz i »Skovbrynet«*, i hæfte 3 og 4. Redaktørens kollega fra Rigsarkivet Thelma Jexlev fortæller om de nordsjællandske bønders vilkår under det sjællandske vornedskab i en artikel i hæfte 4: *Da København omegn var mindre eftertragtet end nu*, og således har tidsskriftet et ret bredt historisk sigte. Endelig meddeles to arkivfortegnelser: *Personarkiver* i hæfte 2, og *Skolearkiver* i hæfte 4, ligesom man bringer en rubrik med *bognyt*. Prisen er 2,50 kr. pr. nummer, eller 10 kr. for hele årgangen.

S. C.

Birkerød – som det var og er (1977) er udelukkende en billedbog – et resultat af de sidste års gode interesse for bevaring af gamle fotografier. Den er ordnet efter »før og nu-princippet«, og sammenstillingen viser os især storbyens ekspansion på bekostning af landsbysamfundet, – et billede, som en række københavnske randkommuner vil kunne nikke genkendende til. På grund af bogens ret sparsomme billedtekster henvender den sig nok først og fremmest til et publikum, der er fortrolig med Birkerød. Det er en god idé, som man har gjort det i denne publikation, at afmærke de afbillede lokaliteter på et bykort.

Prisen er 80 kr. hos *Birkerød boghandel*.

S. C.

Rasmus Nielsen: Sejerø Sogns Historie (1923) blev som så mange bøger af sin type trykt i et beskedent oplag og væsentligst afsat lokalt. Det har betydning, at den antikvarisk har været vanskelig at skaffe, og det er derfor velkomment, at der 1976 blev udsendt et genoptryk af bogen. Bogen, der kan erhverves hos købmand Aksel Jensen, Sejerby, 4592 Sejerø, er i sit anlæg og opbygning den traditionelle sognebog med afsnit om oldtid, middelalder, ejendomsforhold, sagn og folkeminder osv. Rasmus

Nielsen hørte til sin generations flittige og solide lokalhistorikere, hvad der gør hans skildring af øens historie værdifuld gennem fremlæggelsen af materialet og redigeringen for tildragelserne på Sejerø gennem tiderne.

Fynske forsamlingshuse beskrives af Svend Frederiksen i *Fynske årbøger 1976* s. 71–108. Artiklen bringer en fortegnelse over husenes opførelsesår, hvoraf man ser, at byggeaktiviteten topper 1885–90. Fra oprindeligt at være »våbenøvelshuse« i nær tilknytning til skyttebevægelsen, mærkede man i 80'erne de stærke politiske spændinger, og Svend Frederiksen gennemgår såvel et »venstrehuse« (Åsum) som et »højredo.« (Fraugde). Man kunne ikke længere samles alle, og splittelsen udbygges med missionshusenes tilkomst omkring 1890, som også anføres i den nyttige og på oplysninger rige artikel.

Historisk samfund for Ribe amt fyldte sidste år som det første af de amtshistoriske selskaber 75 år. Det markeredes ganske naturligt i den meget fyldige årgang 1977 af *Fra Ribe amt*, hvor *Vald. Andersen* beretter om samfundets historie. Her beklager man blot, at artiklen er så kortfattet, at det kun kan blive til linier igennem arbejdet, for der ligger virkelig en opgave i at skildre det lokalhistoriske arbejdes historie fra slutningen af forrige og begyndelsen af dette århundrede og så frem til vore dage. Hvem startede og hvem sluttede op? Hvilke kredse var aktive som bidragydere, hvordan berørtes man af krisen i 30'erne, og på hvilke felter prægedes arbejdet af den folkeligt-nationale vækkelse efter 1940? Er det stadig gårdejere og lærere på landet, der dominerer i medlemskredsen, eller mærker man urbaniseringen osv.? Der er mange spørgsmål at tage op i denne side af dansk historiografi. *Vagn Skovgaard-Petersen* giver en introduktion til genoptrykket af *J. Nissen: Om Oplivelse af historisk Sans*, der bragtes i den første årbog. Iøvrigt er det som sædvanlig en fyldig, vidtspændende årbog, der sørger for god tids- og emnemæssig spredning. Der er stof om bopladsundersøgelser i Vorbasse (Steen Hvass), om middelalderligt kildemateriale (Bue Kaae), og den utrættelige *H. K. Kristensen* afslutter sin gennemgang af skibsfarten i Ribe-Varde-Blåvandshukområdet, der indledtes i årgang 1974. *Verner Bruhn* behandler folketingsvalgene i Ribe amts 2. kreds fra 1848–1915, mens *J. Th. Arnfred* nåede at bidrage med en karakteristik af Poul la Cour, Askov. Hermed knyttes også forbindelsen til samfundets historie, da det var fra kredsen omkring højskolen, at initiativet til oprettelsen udgik. Ludvig Schrøder var den, der rejste tanken, men bag han må man ikke glemme Poul Bjerger, der 1891–1900 havde udgivet det fortjenstfulde tidsskrift *Årbog for dansk kulturhistorie*, der på mange måder blev et slags ideal for de amtshistoriske årbøger.

Om Årbogen iøvrigt blot dette, at de 75 langt fra trykker samfundet. Tværtimod!

Historisk Samfund for Ribe Amt fejrede i 1977 også sit 75-års jubilæum med at udsende: *Børn – Fotografier fra Ribe amt o. 1900*. Den rummer en række ofte gode – ja, ligefrem intense fotografier af børn i mange situationer: Arbejdsdrenge, kontorelev, ved høstarbejdet, i leg, sammen med skolen, i

familiens skød, osv., – men tit børn i en ikke altfor idyllisk hverdag, og undervejs faldt det mig ofte ind: Hvor gamle er de unger mon? Det er som regel børn i en voksen verden, vi ser. *Mogens Bencard* har skrevet en god indtroduktion til samlingen, der også kan nydes udenfor Ribe amt. I bestræbelserne for at gøre udvalget så alsidigt som muligt er det lykkedes for udgiverne at skabe et stilferdigt socialt dokument over emnet: »Børn i leg og arbejde omkring år 1900«.

S. C.

Oluf Nielsens herredsbeskrivelser hører til klassikerne indenfor den lokalhistoriske og topografiske litteratur. Det er ikke de store vuer, der præger dem, ej heller hæver de sig over jævnmålet som læsestof, men der er tale om stofmættede samlinger af efterretninger om de sogne, der skildres. Historisk samfund for Ribe amt lagde i 1976 ud med et genoptryk af herredskrivelsen om Malt herred, og den er nu i 1978 fulgt op af *Gørding Herred* (1872). Medlemsprisen er kr. 25, bogladepriisen kr. 55.

Det gamle Læk i Billeder og Tekst ved *Paul Tappe* (Flensborg 1977) er en vellykket bog. Teksten til billederne er netop så instruktiv, at læseren fornemmer bylivet i Læk indenfor perioden 1880–1920, – og udvalget af motiver er så alsidigt, man kan tænke sig. Således finder man f.eks. billeder af byens håndværkere, markedsliv, børnene i skolen, og motiver fra byens alsidige foreningsliv, – foruden, naturligvis, gode billeder af kirken, gamle smukke huse, deres forvandling med tiden, Postamt osv. Derimod er bogens to kort på det nærmeste uanvendelige, og det er en skam. *Bogen er i kommission hos: Padborg Boghandel, og den koster 75 kr.*

S. C.

De seneste hæfter af Hansische Geschichtsblätter indeholder et par artikler af særlig interesse for nordiske historikere. I årshæftet for 1974 findes f.eks. en artikel af *Thomas Hall* om Stockholms opståen. Der er tale om en (oversat) ekstrakt af kap. VII og VIII i forfatterens disputats (Stockholms förutsättningar och uppkomst. En studie i medeltida urbanism. Lidingö 1972), hvortil der generelt må henvises.

I årshæftet for 1975 forsøger *Jochen Goetze* at kortlægge hanseaternes sejlruiter i Østersøen med startpunkt i en ummelandsfart. Den overbevisende rekonstruktion bygger på en såkaldt »Seebuch« (nærmest en pendant til nutidens håndbøger for søfarende), der blev skrevet i Flandern i det 15 årh. Kompasset var kendt, da bogen udkom, men var ikke tilstrækkeligt udviklet til en nøjagtig navigation. De søfarende var derfor i overvejende grad henvist til at finde deres vej frem via observationer af karakteristika på land som f.eks. kirketårne og skove samt ved at lodde vanddybden. Det er sådanne observationer nævnt i »søbogen«, som rekonstruktionen bygger på. Dog er søvejen til de vendiske hansebyer (med undtagelse af Rostock) ikke nævnt i den flanderske »Seebuch«. Goetze har utvivlsomt ret i, at det kun var de mindre kendte og samtidig mest komplicerede søveje, man havde behov for at få nedfældet på papir.

J. D. R.